

Gondolatok a tulajdon(jog)ról, figyelemmel az Alaptörvény szabályozására

A tulajdon története sokak szerint maga az emberiség története,^[1] hiszen az emberi társadalom eddigi históriája nem más, mint a tulajdonért és a tulajdon ellen vívott küzdelmek sora^[2] — ennyiben pedig sokak szerint örök kategória is.^[3] Számos gondolkodó fejtette ki a tulajdonról vallott gondolatait *pro* és *contra*, hol eufemisztikus és patetikus ódaként szólva róla, hol pedig az egoizmust piedesztálra emelő, vagy egyenesen társadalomra veszélyes, pönalizálandó jelenséget látva benne.^[4] Egy azonban bizonyos: az európai kontinensen ez a kérdéskör mindig centrális jelentőséggel bírt: a magántulajdonra épülő társadalmi berendezkedésekben éppúgy, mint az állami tulajdon primátusára épülő gazdaság mechanizmusainak vonatkozásában. A tulajdoni viszonyok mindenkori rendje ugyanis markáns mértékben határozza meg a társadalmi, illetve gazdasági berendezkedés jellegét, a tulajdonjog szabályozása pedig az állami szuverenitás egyik domináns eleme is.^[5] A tulajdoni rend biztosítja az egyes emberek, csoportok, illetve a közösség uralmát az anyagi javak és erőforrások felett, de a javak elosztását is ez határozza meg.^[6]

Nem csak a tulajdon szerepét illetően alakultak ki egymástól gyökeresen eltérő nézőpontok, de a tudományos diskurzusban is számos disputa forog a tulajdonjog körül, hiszen ezen alapjog nem egyértelműen kategorizálható az emberi jogok generációinak hagyományos felosztása^[7] alapján.

A hatályos magyar alaptörvényi szabályozás bemutatása előtt szükségesnek tartom a tulajdonra vonatkozó főbb elméletek és szabályozási megoldások rövid, vázaltszerű taglalását, hogy megérthessük, milyen koncepciók alakultak ki az emberi uralom alá hajtható vagyontárgyak birtoklásának jogára vonatkozóan.

[1] Marx szerint minden addigi társadalom története valójában osztályharcok története volt, amelynek gyökere szintén a tulajdonra vezethető vissza, hiszen a közösség eredeti egyensúlya és egyenlőségi viszonyai ebben az interpretációban éppen a terméktöbblet, a magántulajdon és az ennek nyomán megjelenő osztályviszonyok folytán bomlottak meg és vezettek az államilag szervezett osztályviszonyokhoz. (Marx – Engels 2012, 31.; Szigeti, 2005, 32.)

[2] Lenkovics 2008, 56.; Téglási, 2008, 362.

[3] Világhy – Eörsi 1965, 255.

[4] Ezen nézetekről az I. pont alatt fogok szólni.

[5] Téglási, 2008, 362.

[6] Földi – Hamza, 2006, 284.

[7] Karel Vasak az emberi jogok három generációját különböztette meg, a tulajdonhoz való jog pedig különböző aspektusok alapján az első, illetve a második generációs jogok közé is sorolható. Az osztályozásra nézve bővebben lásd Sári – Somody, 2008, 42–43., illetve Szigeti – Takács, 2004, 286–295.

I. TÖRTÉNETI FELVEZETŐ

A tulajdoni viszonyok rendjének első, átfogó dogmatikai megalapozását a római jog szolgáltatta. A tulajdon jogi jellegét itt az abszolút szerkezetű jogviszony sajátosságainak megfelelően a mások kizárása (a tulajdon negatív jellege) adta meg. „A tulajdon, mely évezredekkel korábban megvolt, mintsem a jogrend kialakult, joggá csak azzal lett, hogy a kialakult jogrend ezt az általános elhárító védelmet részére kiképezte. A római jog az egyéni magántulajdon szabadságát a legszélesebb körben megvalósította — gyakran (...) más érdekeltek rovására, sőt bizonyos fokig az egész államközösség kárára is.”^[8] A tulajdon a klasszikus ulpianusi meghatározás szerint „egy dolog feletti teljes hatalmat” (*plena potestas in re*) jelentett, amelynél fogva „a magáiban mindenki megteheti mindazt, amivel nem zavar másokat”.^[9] Talán ezért is aposztrofálhatta Heinrich Heine német költő Iustinianus *Corpus Iuris Civilis*ét az „önzés Bibliájaként”,^[10] összhangban a *Máté evangéliumában* olvasható megállapítással, amely szerint „akinek van, adatik annak s még inkább bővelkedik, de akinek nincs, attól az is elvételik, amije van”.^[11]

A római jog által kimunkált tulajdonjog a germán (feudális) termelési módban már csak korlátozott mértékben jelent meg. Már az agonizáló Római Birodalom latifundiámainak birtokosai is belátták, hogy a gazdálkodásnak jóval hatékonyabb az a formája, amely a felhasznált munkaerőt érdekeltté teszi a termelésben, ekként a földművelőknek az általuk megtermelt terület hozamának csak egy bizonyos hányadát kellett beszolgáltatniuk a földbirtokosnak (*colonus-rendszer*).^[12] A feudális földtulajdon Nyugat-Európában a 10. századtól kezdett kialakulni.^[13] A középkorban tulajdonjogi fogalmi kettősség alakult ki: az ingó dolgok vonatkozásában lényegében fennmaradt a római jogi tulajdonjog, de az ingatlanokra nézve *sui generis*, közhatalmi komponensekkel terhelt, osztott tulajdonjogi lánc alakult ki. A *feudum*, a föld, mint alapvető termelőeszköz feletti tulajdonviszonyok kialakulása jelentős változásokat indukált a társadalmi fejlődésben is. A paraszt, mint közvetlen termelő a földtől, ezáltal a földesúrtól személyes függőségbe került, a földtulajdon jelentékeny része a feudális társadalmi rendben a jobbágytelkekre tagozódott, amit állandó használatra a jobbágyok kezén hagytak. A földesúr és a jobbágy közötti jogviszony a nyílt jogegyenlőségre alapított volt: egyrészt a jobbágy munka-, termék- és pénzszolgáltatásaiból, másrészt pedig a személyi függőségből állt össze. A földbirtokos osztály lényegében minden más társadalmi réteg, illetve osztály tagjait kirekesztette az alapvető termelőeszközök tulajdonjogából.^[14] A személyre szabott jogképesség- és tulajdonszerzési korlátozás gyakorta vezetett a feudális *Justizmord* ismert jelenségéhez.^[15] A hűbértulajdon feletti „főtulajdonjog” (*dominium directum*) a hűbérurat illetve, a jobbágy pedig pusztán „használati tulajdonba” (*dominium utile*) kapta a jobbágytelket^[16] — tehát

[8] Marton, 1963, 129.

[9] Földi – Hamza, 2006, 288.

[10] Lenkovics, 2006, 118.

[11] Máté 13:12.

[12] Ács – Farkas, 1999, 127.

[13] Földi – Hamza, 2006, 371.

[14] Téglási, 2008, 365.

[15] Szigeti – Takács, 2004, 197.

[16] Csizmazia – Sándor, 2002, 11.

osztott tulajdonról beszélhetünk.^[17] Szilágyi Péter összefoglalója szerint a feudális állam és jog társadalmi, illetve gazdasági bázisa a feudális termelési mód volt, annak leglényesebb eleme pedig a feudális földtulajdon. A magántulajdon „természet adta formája”, a földmagántulajdon tehát domináns szerepet töltött be, amit a termelőerők fejlettségének egy szintjén a hozzá láncolt jobbágymunka révén lehetett hasznosítani.^[18]

A feudalizmus szociális és gazdasági rendszerének hanyatlása a kapitalizmus megjelenéséhez vezetett.^[19] A feudális társadalom válságára adott első válasz az abszolutizmus volt, amely a gazdasági tér kitérítését eredményezte, elsőként Közép-Európa, majd Amerika, Afrika, illetve Ázsia egyes részei vonatkozásában.^[20] A hűbéri jogok fokozatosan a központilag szervezett, centralizált hatalom ellenőrzése alá kerültek és egy hosszabb folyamat eredményeként kialakultak a nemzetállamok.^[21] A pénz hatalmi tényezőként játszott szerepe megsokszorozódott, az ipar és kereskedelem felélénkülése pedig megteremtette azt a nagy reputációra szert tevő középosztályt, amelynek már az volt az érdeke, hogy a hűbéri világ kaotikus folyamatai ne folytatódhassanak. A nagykereskedők és bankárok — mint például Fugger vagy Whittington — nagyobb hatalomra kezdtek szert tenni, mint a feudális notabilitások, szabadon forgatható tőkájükkel pedig politikai befolyásra sikerült szerezniük.^[22] Ekkor bontakozott ki az a napjainkra már globális méretűvé terebélyesedett kapitalizmus, amit Max Weber akként jellemezett, hogy az a folyamatos, racionális, kapitalista üzemben szerzett, mindig megújuló nyereségre, tehát jövedelmezőségre törekszik.^[23] A (formálisan) szabad munka fejlett racionális-kapitalista szervezete ebben az értelemben a Nyugat irányadó jellegzetessége.^[24]

II. A MAGÁNTULAJDON OLTALMAZÓI

A felvilágosodás és a polgárosodás eszmeáramlatai aztán általános filozófiai és társadalomelméleti rangra emelték a tulajdon kategóriáját.^[25] Locke, Diderot és Adam Smith világnak atmoszférájában evidenciaként hatott a tulajdon és a szabadság azonosítása, hiszen „a szabadság a tulajdonra épül, a szabad polgári tulajdon az egyéni és társadalmi szabadság anyagi alapja és legfőbb biztosítója. (...) Különösen fontos... a tulajdon kettős garancia jellege: a polgárok tulajdona egyfelől az államhatalom (különösen az abszolutizmus) legfőbb korlátja, másfelől az egyéni szabadság, önmegvalósítás (privát autonómia) előfeltétele és legfontosabb eszköze.”^[26] A tulajdon tehát a felvilágosodás dogmatikájában a személyes és politikai szabadság kontextusában jelenik meg.^[27]

[17] Lenkovics, 2008, 12.

[18] Szilágyi, 2011, 134.

[19] Ennek lélektani folyamataira nézve lásd Woods, 2011, 67–82.

[20] Takács 2009, 112–113.

[21] Fisher 1939, 379–380.

[22] Fisher 1939, 381–382.

[23] Weber 1982, 11.

[24] Weber, 1982, 15.

[25] Téglási, 2008, 369.

[26] Lenkovics, 2008, 57.

[27] Jakab, 2009, 452.

A liberális krédó szerint az individuumoknak elidegeníthetetlen jogai vannak, amelyeket az államnak is tiszteletben kell tartania. A jogokat a jobbiztonságon alapuló általános jogrendszer keretein belül rögzíteni és érvényesítésüket garantálni kell; az államnak el kell különülnie a társadalomtól, annak viszonyaiba csak mintegy *ultima ratio* jelleggel szabad beavatkoznia; bízni kell a társadalom és gazdaság önkorrekciós mechanizmusában, illetve a piac pozitív hatásában; a magántulajdont pedig az elidegeníthetetlen emberi jogok részének kell tekinteni, sőt, minden emberi szabadság alapjának.^[28]

John Locke klasszikus megfogalmazása értelmében „bár a föld és az összes alacsonyabb rendű teremtmény közösen minden emberé, mégis mindenkinek tulajdona a saját személye. Ehhez senkinek sincs joga, csak saját magának. Azt mondhatjuk, hogy testének munkája és kezének műve a szó szoros értelmében az övé. Amit tehát kiemel abból az állapotból, amelyben a természet hagyta, azt összevegyítette munkájával, hozzatott valamit, ami az övé, és ezzel tulajdonává teszi. Mivel ő emelte ki abból a közös állapotból, amelyben a természet létrehozta, munkájával hozzácsatolt valamit, ami kizárja más emberek közös jogát.”^[29] A természeti állapotból kiemelkedő emberek azért jutnak konszenzusra a tekintetben, hogy ezt az állapotot meg kell haladni, mert kölcsönösen kívánják megvédeni életüket, szabadságukat és vagyonukat, azaz tulajdonukat. A kormányzatnak pedig nincs más teendője, mint hogy megvédje a tulajdont.^[30] Locke a személyek tulajdoni tárgyként való felfogásával valójában a személyek szabad önrendelkezési jogát alapozta meg, illetve a munka tulajdont produkáló természetét igazolta.^[31] Diderot szerint az emberi természet és a tulajdon is egyazon cél felé tör: „hogyan felszabadítsa az embert, s a szabadság vezeti el az egyes embert és a társadalmat az elképzelhető legnagyobb boldogsághoz”.^[32] Adam Smith pedig már egyenesen azt állította, hogy a saját munka az embernek olyan tulajdona, amely „minden más tulajdonának a legfőbb forrása, s mint ilyen a legszentebb és a legsérthetlenebb”.^[33] Somló Bódog plasztikusan fogalmazta meg a „láthatatlan kéz” csapásait szabadon engedő, artikulálatlan piaci „agorát” preferáló liberális dogmáról, hogy állításuk szerint „a kereslet és a kínálat automatikus szabályozódása, a pénz, a váltó kifejlődése, a kereskedelem és ipar éppen legfontosabb intézményei mind oly intézmények volnának, amelyek minden állami tevékenység nélkül jöttek volna létre és mind tökéletesebbek és fontosabbak, mint az aprólékos állami beavatkozás aprólékos eredményei.”^[34] Smith tézise ezen analízis tanulsága szerint nem volt egyéb, mint annak a tannak a hangoztatása, hogy csak a „béke, enyhe adók és tűrhető igazságszolgáltatás szükséges hozzá, hogy egy államot a barbárság legmélyebb fokáról a virágzás legmagasabb fokára emeljünk és hogy minden egyebet a dolgok természetes folyása hoz magával.”^[35]

[28] Bayer, 2003, 184.

[29] Locke, 1999, 58.

[30] Locke, 1999, 124–125.

[31] Menyhárd, 2007, 20.

[32] Diderot, 1975, 291.

[33] Smith, 1959, 172.

[34] Somló, 1907, 175–176.

[35] Somló, 1907, 180.

A fenti, magasztos hangvétellű gondolatok hamar írásos manifesztációt is nyertek. A sort Virginia állam 1776-ban elfogadott alkotmánya nyitotta, amely rögzítette, hogy az élet és a szabadság mellett a tulajdon megszerzése és birtoklása is alapvető jogosultság.^[36] Az 1789. évi francia deklaráció (az Ember és a Polgár Jogairól) XVII. cikkelye szerint „tulajdonától — lévén a tulajdonjog szent és sérthetetlen, senki meg nem fosztható, legfeljebb csakis olyan esetekben, amikor ezt a közösségérdekéből fakadó nyilvánvaló és törvényes úton megállapított szükségesség követeli meg –, ám ekkor is csak igazságos és előzetes kártalanítás fejében.”^[37] A napóleoni kodifikáció nyomán született *Code Civil* római jogi mintára újra abszolutizálta a tulajdonhoz való jogot, elismervén egyúttal a tulajdonjogot a fizikai dolgok mellett a szellemi javakon is.^[38] Hasonló alapokra helyezte az absztrakt tulajdonjogot a német *BGB* is, amelynek 903. §-a rögzítette, hogy „a dolog tulajdonosa, amennyiben az a törvénnyel vagy harmadik személyek jogaival nem ellentétes, a dologgal tetszése szerint bánhat és másokat mindenfajta behatástól elzárhat”.^[39]

III. A MAGÁNTULAJDON KRITIKUSAI

Ugyanakkor a pólus másik oldalán helyet foglalók szinte már az első deklarációk megjelenésével egyidejűleg magabiztosan helyezkedtek a magántulajdon kritikájának álláspontjára. Jean Jacques Rousseau fejtette ki, hogy a társadalom létrejötte ugyan a magántulajdonhoz kötődik, de ebből eredeztethető az emberek közötti egyenlőtlenség is. Sokat idézett mondása szerint: „Az első ember, akinek, miután elkerített egy földdarabot, eszébe jutott, hogy azt mondja: »ez az enyém« és talált eléggé együgyű embereket, akik ezt elhitték, az igazi megalapítója a polgári társadalomnak. Mennyi vétektől, háborútól, gyilkosságtól, mennyi nyomortól és borzalomtól kímélte volna meg az emberiséget az, aki kiragadva a karókat és betöltve az árkokat, odakiáltotta volna embertársainak: óvakodjatok ennek a csalónak hinni, mert el vagytok veszve, ha feleditek, hogy a föld hozadéka mindannyiunké és a föld egy embernek sem a tulajdona.”^[40] Proudhon már egészen odáig fokozta a magántulajdonnal szembeni ellenérzéseit, hogy azt egyenesen lopásnak titulálta.^[41] Eszménye egy olyan kiskereskedői társadalom volt, ahol kölcsönösen érteken adnak el és vesznek, minden profit nélkül (ezt a konstrukciót *mutualizmusnak* nevezte).^[42]

Talán nem véletlen, hogy a legtöbben a dickensi ködképekkel terhelt 19. századi kapitalizmus nyomán adták a magántulajdon legradikálisabb kritikáját. Werner Sombart helyesen írta le a prekapitalista, illetve a kapitalista termelési mód közti distinkció kap-

[36] Halmai – Tóth, 2003, 639.

[37] Szigeti, 2011, 86.

[38] Sári – Somody, 2008, 227–228; Földi – Hamza, 2006, 372.

[39] Menyhárd, 2007, 124.

[40] Dános – Kovács, 1925, 2–3.

[41] Ugyanakkor Proudhon nem a magántulajdon teljes „likvidálása” mellett szállt síkra, csak az ún. „Rente-jövedelmet” ítélte el, amely munka nélkül termel. Ezt nevezte tolvajlásnak, illetve mások megrobálásának. (Baksay, 1891, 72.)

[42] Bayer, 2003, 229.

csán, hogy a prekapitalista „szükségletfedezés” elvével szemben a modern kapitalizmusban már a „szerzés elve” intézményesedik: a kapitalizmus genezise éppen a szerzési ösztön határtalan megnövekedésében és a kapitalista típusok életformáinak elterjedésében rejlik.^[43] Ferdinand Tönnies szerint a *Gemeinschaft*ből a *Gesellschaft*ba való átmenet lényege éppen abban áll, hogy a hűséget és a bizalmat az elvi bizalmatlanság és az atomjaira hullott csoportok versengő racionális egységei váltják fel, akik érdekellentéteiket *contractus*ok, szerződések útján nivellálják.^[44] Ibsennel szólva azt is mondhatnánk, hogy sikerült az „arany alvó szellemeinek felébresztése”,^[45] bár ezen szellemekkel csak a „szerencsés kiválasztottaknak” állt módjukban találkozni és a *money making* gyakorlati hasznait is csak kevesek tapasztalhatták meg. Erich Fromm ezért abban látta a 19. századi kapitalizmus lényegét, hogy az ember helyét az üzlet és a termelés foglalta el a rendszerben, a tőketulajdonosnak pedig „erkölcsi jogává” vált, hogy a profit utáni hajsza során drasztikusan kihasználja az általa foglalkoztatott munkaerőt. Ez végül az emberi szolidaritás teljes negligálásához vezetett.^[46]

A magántulajdon egyik legkérdelhetlenebb kritikusa, egyben egyik legjobb ismerője valószínűleg Karl Marx volt. Marx szerint a tulajdonhoz való viszony végletesen két szegmensre osztotta az embereket: „azokra, akiknek van, s azokra, akiknek nincs”. (Érdemes párhuzamot vonni a Heine kapcsán fentebb már említett polgári jogi Máté-effektussal.) Akik tulajdonnal rendelkeznek, azok képessé válnak arra, hogy kizsákmányolják a többieket (mégpedig a munkával előállított értéktöbblet elsajátításával), ellenben akiknek nincs, azok kénytelenek elszenvedni ezt az állapotot. A magántulajdonhoz való reláció nyomán a társadalom osztályokra, kizsákmányolóokra és kizsákmányoltakra (tőkésekre és munkásokra) tagozódott. Ezen gondolati séma nyomán jutott el végül Marx annak kimondásáig, hogy a proletariátus csak egy forradalom révén juthat el odáig, hogy „lerázza nyakáról a múlt egész szennyét és képessé váljék a társadalom új megalapozására”.^[47]

A tulajdon kapcsán számos szerző, így pl. Calabresi és Malamed klasszikus megfogalmazása is hangsúlyozta, hogy az emberi vagy személyiségi jogokhoz képest elidegeníthető jognak minősül.^[48] A tulajdon kapcsán felmerülő társadalmi vagy szociális kötöttség Szalai véleménye szerint olyan fogalom, amelyre hivatkozva a kormányzat úgy korlátozhatja jogainkat, hogy ezért nem fizet kártérítést. Ebben a megközelítésben evidens, hogy a tulajdonnal nem csak jogok, hanem kötelezettségek is járnak: a tulajdon társadalmi kötöttsége a tulajdonosi kötelezettségeket fogja át.^[49] „A tulajdonjognak természetében rejlik, hogy korlátozandó legyen és korlátoztassék” — vallotta Szladits Károly.^[50] Jhering szerint a tulajdonjog eszméje nem lehet ellentétes a társadalom eszméjével: a tulajdonost az egyéni érdek társadalmi érdekű tevékenységre készíti, a magántulajdon pedig társadalmi jellegű. A tulajdon társadalmi felfogása teret fog nyerni

[43] Szolnoki, 1933, 5.

[44] Szolnoki, 1933, 10.

[45] Ibsen, 1898, 46.

[46] Fromm, 2010, 85.

[47] Takács, 2009, 306.

[48] Szalai, 2007, 165.

[49] Szalai, 2007, 167.

[50] Szladits, 1942, 147.

az individuális megközelítéssel szemben, hiszen a tulajdon szentsége nem más, mint „az egoizmus telhetetlensége”.^[51]

A szociális felfogást tehát az az elképzelés vezérli a magántulajdonnal összefüggésben, hogy a tulajdonost szociális szempontok alapján, közérdekből korlátozni, kötelezni lehet.^[52] Ez a felfogás az 1891. évi *Rerum Novarum* pápai enciklikával „debütált”, amely deklarálta, hogy „korunk a munkásokat magára hagyta és védtelenül kiszolgáltatotta a munkaadók embertelenségének és korlátlan nyereségvágyának. Növelte a gondot a telhetetlen uzsora. (...) Ehhez járult még, hogy a termelés és szinte a teljes kereskedelem egy kisebbségnek jutott a hatalmába, úgyszólván néhány dúsgazdag ember a szegények hatalmas tömegeire rakhatta a szolgáskor jármát.”^[53] Elsőként az 1919-ben elfogadott weimari német birodalmi alkotmány 153. §-a rögzítette, hogy „a tulajdon kötelez”.^[54] Ez a gondolat később megjelent az SPD hamburgi programjában is: „aki átlagon felül keres, több vagyona van, mint másoknak, annak többet kell hozzájárulnia a társadalmi jóléthez.”^[55]

IV. A TULAJDONJOGRA VONATKOZÓ ALKOTMÁNYOS DOGMATIKA

A jelenleg hatályos alkotmányok közül a *Grundgesetz*, az 1949. évi bonni alkotmány rendelkezései is rögzítik, hogy a tulajdon kötelez és használata egyúttal a közjót is szolgálja. (14. cikk (1)–(2) bekezdés.)^[56] A tulajdon szociális kötelezettségeket von maga után, mivel használatának korlátja az összes állampolgár szükséglete és a társadalomban szükséges közrend. A görög alkotmány is hangsúlyozza a tulajdon szociális szerepét: az individualisztikus elemek korlátozása közvetlenül az alaptörvényi rendelkezésekből és azokat kibontó törvényekből folyik.^[57] Végül az ír állam alkotmánya szerint a civil társadalmakban a magántulajdonhoz való jog gyakorlása a szociális igazságosság elve által szabályozható, ezért a közjó érdekében gyakorlása korlátozható.^[58]

A kortárs alkotmányjogi dogmatikában uralkodó felfogás szerint a tulajdon nem természet adta, magától értetődő dolog. Tulajdonról jogi értelemben csak akkor beszélhetünk, ha „sajátos szabályok együttese a különböző javakat meghatározott tartalommal az egyénekhez rendeli; ilyen szabályok léte nélkül nem képzelhetők el a tulajdonhoz hasonló szociológiai jelenségek.”^[59]

A magyar Alkotmánybíróság tulajdonjoggal kapcsolatos gyakorlata elválaszthatatlan volta közpolitikai történésektől. Sólyom László hívta fel a figyelmet arra, hogy az alkotmánybírói „esetjog” háttérben a rendszerváltás sajátosságai álltak: ti. az, hogy a jogállami fordulat magával hozta a korábbi tulajdoni helyzet teljes revidálását: „ennek részeként a társadalmi tulajdon privatizációját, illetve a korábbi tulajdonosok kár-

[51] Ujlaki, 2008, 18.

[52] Szigeti, 2005, 143.

[53] Földes, 1942, 61–64.

[54] Sári – Somody, 2008, 228.

[55] Gombert, 2011, 35.

[56] Trócsányi, 2005, 730.

[57] Drinóczi, 2004, 53.

[58] Uo.

[59] Sonnevend – Salát, 2007, 114.

pótlását”.^[60] Sólyom szerint a tulajdonhoz való viszonyulás kérdése „vízválasztó” volt annak megítélésében, hogy a rendszerváltást restaurációnak vagy új kezdetnek kell-e tekinteni.^[61] Sólyom optimista attitűdje talán nem vehette észre, hogy a tulajdonformák megváltoztatásának alkotmányos és tételes jogi szabályozása mennyi probléma forrása lesz, hiszen a privatizáció, a kárpótlási folyamat és az önkormányzati tulajdon mértéke neuralgikus, ugyanakkor konfliktusos kérdéseknek bizonyultak. „Itt valóban bőven akad legalitási deficit. Ahogyan egykor az államosítási kisajátítások, azonképpen a privatizációs folyamat sem volt mentes a jogállami minőségű jog megsértésétől.”^[62]

Az AB 64/1993. (XII. 22.) számú határozata szerint a tulajdon szociális kötöttségei a tulajdonosi autonómia messzemenő korlátozását alkotmányosan lehetővé teszik. A tulajdon sajátossága, hogy alkotmányosan védett szerepét tekintve általában helyettesíthető. Az alkotmányos védelem tárgya elsősorban a tulajdoni tárgy, tehát a tulajdon állaga. A taláros testület megállapította, hogy a kisajátítást már a köztársasági alkotmány is lehetővé tette a közérdekre hivatkozva, a tulajdon alkotmányos garanciájának azonban van egy határa, amely nem más, mint a tulajdon értékének biztosítása.^[63] Az alapjogként védett tulajdon tartalmát egyébként is a mindenkori köz-és magánjogi korlátokkal együtt kell érteni. Nem vonatkoztathatunk el ráadásul a metajurisztikus tényezőktől sem, hiszen „az alkotmányos védelemnek úgy kell követnie a tulajdon társadalmi szerepének változását”, hogy közben képes legyen ellátni az „egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapjainak” alapjogi védelemben részesítését.^[64] Az AB ezzel a kantiánus ihletettséggű érveléssel oldotta el az alkotmányjogi és polgári jogi tulajdonfogalmat, kiszélesítve az előbbi terepnumait.^[65]

Az AB gyakorlatában az alapvető alkotmányossági probléma az lett, hogy milyen esetekben kell a tulajdonosnak a közhatalmi korlátozást minden ellenszolgáltatás nélkül eltűrnie, illetve mikor tarthat igényt kártalanításra a tulajdonosi jogai korlátozásáért. Ez különösen az ingatlanok tulajdona kapcsán volt releváns, hiszen a klasszikus kisajátítási „tényállásban” szereplő közérdekűség alapvető csorbát szenvedhet akkor, ha a tulajdon korlátozása vagy elvonása közvetlenül más magánszemélyek javára szól. Az AB tesztje ezért a „tradicionális” szükségesség-arányosság tesztnél szélesebb bázisra támaszkodott: a kisajátítás esetén, primer módon azt kell ugyanis vizsgálni, hogy indokolja-e megfelelő közérdek a kisajátítás tényét; majd azt, hogy a jogsérelem arányos volt-e a közérdekkel. Csak ezután kerülhet sor a kártalanítás létének vagy nemlétének vizsgálatára.^[66] (Közérdek alapjául szolgálhat pl. az egészséges birtokszerkezet kialakításának elősegítése, a földbirtok-koncentráció megelőzése, a természeti értékek védelme, az egészséges környezethez való jog érvényesülése, a lakosság energiával való ellátása vagy a vadak megfertőzésének megelőzése.)^[67] Garanciális elem, hogy a közér-

[60] Sólyom, 2001, 614.

[61] Sólyom, 2001, 615.

[62] Szigeti – Takács, 2004, 251.

[63] 64/1993. (XII. 22.) AB határozat.

[64] 64/1993. (XII. 22.) AB határozat.

[65] Szigeti, 2011, 101.

[66] Halmai – Tóth, 2003, 666.

[67] Sonnevend – Salát, 2007, 140-141.

deket akként kell jogszabályban meghatározni, hogy a közérdekből történő korlátozás szükségességét bíróság ellenőrizhesse.^[68]

Az 1989. évi XXXI. törvény módosításai nyomán tartalmi szempontból nívumnak számító köztársasági Alkotmány (1949. évi XX. törvény) *expressis verbis* nem tartalmazott a tulajdon szociális kötöttségeire vonatkozó „megszorításokat”, de a preambulum szociális piacgazdasággal kapcsolatos klauzulájára hivatkozva ezt a lehetőséget sok szerző már az Alkotmány alapján is biztosítottak látták.^[69] Az AB „kijegecesedett” gyakorlata amúgy is arra az álláspontra helyezkedett, miszerint az alkotmányi tulajdonfogalom sajátosságaiból eredően a tulajdonjog esetén tágabb a korlátozás lehetősége, mint a polgári jog szerint – többek között a tulajdon szociális kötöttségei miatt.^[70]

V. AZ ALAPTÖRVÉNY SZABÁLYOZÁSA

A 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény már kifejezetten rendelkezik a tulajdon szociális kötöttségeiről, amikor is rögzíti, hogy „a tulajdon társadalmi felelősséggel jár”.^[71] A T/2627. számú tervezet részletes indokolása szerint ugyanis a tulajdonhoz való jog nem egy eleve adott természetes állapotot jelöl, hanem csupán meghatározott társadalmi közegben, az állam által történő jogi szabályozás keretei között, annak előfeltétele mellett létezik. Az Alaptörvény amellett, hogy elismerte a tulajdonhoz való általános jogot, kifejezi a tulajdon társadalmi kötöttségeit is és társadalmi felelősséget társít hozzá.^[72]

Az Alaptörvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényhez képest egyébként is részletesebb rendelkezéseket tartalmaz, amelyeket ráadásul más alaptörvényi rendelkezésekkel összhangban kell vizsgálni. A tulajdonhoz való jogot az AB gyakorlatával konform módon alapjogként biztosítja, azonban ez — már csak a tulajdon szociális kötöttségének deklarálására figyelemmel is — nem jelenti azt, hogy a taláros testület praxisával azonos mértékű alapjogi védelemről lehetne beszélni.^[73] A grammatikai értelmezés eredményének nyomán a jelen pillanatban legfeljebb irányvonalakat vázolhatunk fel: a tulajdonhoz való jog *pro futuro* védelmével és érvényesítésével kapcsolatban csak bizonyos lehetőségeket fogalmazhatunk meg.

Beszédes a Nemzeti hitvallás azon fordulata, amely szerint az alkotmányozó többes szám első személyben deklarálja: „valljuk, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki”. Ugyanebben a narratívában jelenik meg az alábbi megállapítás is: „valljuk, hogy a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye”. Ez a megkötés szinkronba állítható a miniszterelnök *ars poeticájával*, amely szerint jóléti állam helyett munkaalapú társa-

[68] Jakab, 2009, 482.

[69] Ujlaki, 2008, 95.

[70] Holló – Balogh, 2000, 230.

[71] *Magyarország Alaptörvénye* (a továbbiakban: Alaptörvény), XIII. cikk (1) bekezdés 2. mondat.

[72] T/2627. számú tervezet. Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf> (2012. 11. 22.)

[73] Drinóczi, 2012, 227.

dalmat kell építeni.^[74] Emellett releváns lehet azon kinyilatkoztatás preambulumban történő szerepeltetése is, amely szerint valljuk az elesettek és szegények megsegítésének kötelezettségét – bár erre vonatkozóan még a *Szabadság és felelősség* címet viselő alapjogi fejezetben sem találunk konkrétabb rendelkezéseket.

A jogalkalmazás számára irányadó az Alaptörvény 28. cikke. Ez mondja ki ugyanis, hogy „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” A bírói szubjektum kontrollálása mellett ez a „kíváncsi” a jogalkalmazás során alkalmazható argumentációs készleteket is redukálni igyekszik.

A tulajdonhoz való jog korlátozása kapcsán Alaptörvényünk tehát bővebb rendelkezéseket tartalmaz a korábbi Alkotmány megoldásához képest: a tulajdon társadalmi kötöttségének hangsúlyozása mellett a nemzeti vagyon kezelésének szabályait is meghatározza.^[75] Nemzeti vagyonként az alkotmányozó az állam, illetve a helyi önkormányzat tulajdonát határozta meg. A nemzeti vagyon kezelésével kapcsolatban az alapvető cél a közérdek szolgálata, a közös szükségletek kielégítése, a természeti erőforrások megóvása, sőt, a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembe vétele. A nemzeti vagyonnal való gazdálkodás további kritériumait sarkalatos törvény határozza meg.^[76]

A fentebb már említett XIII. cikk (2) bekezdése a kisajátításról rendelkezik. Ennek szövege megegyezik a korábbi Alkotmány 13. § (2) bekezdésével: „Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.”^[77] Ez a keret azonban az alapjogvédelemre vonatkozó általános szabállyal összhangban értelmezendő, amely a korábbi Alkotmány 8. § (2) bekezdéséhez képest rigorózusabb szabályozási metódust alkalmaz. Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése szerint ugyanis az „alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” Az alapvető jog lényeges tartalma tehát már nem korlátozhatatlan, csupán tiszteletben tartást érdemlő momentum. Az állam tehát elméletileg tiszteletben tarthatja a tulajdonhoz való jogot, ám ez nem elsőrendű kötelessége, hanem például gazdaságpolitikai megfontolások függvénye, amelyek egyértelműen kiderülnek az Alaptörvény közpénzügyi fejezetéből is.^[78]

Heves vitákat váltott ki az Alaptörvény alkotmánybírói hatáskörre vonatkozó megoldása is, hiszen a taláros testület mindaddig, amíg az államadósság mértéke a teljes hazai össztermék felét meghaladja, a költségvetési, illetve adójogi vonatkozású kérdéseket pusztán az élethez és emberi méltósághoz való joggal, a személyes adatok védelméhez való joggal, a gondolati-, lelkiismereti- és vallásszabadság jogával, illetve

[74] <http://szegedma.hu/hir/szeged/2012/10/orban-viktor-nem-joleti-allam-hanem-munka-alaputarsadalom-epul.html> (2012. 11. 22.)

[75] Alaptörvény 38. cikk.

[76] 2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról.

[77] 2007. évi CXXIII. törvény a kisajátításról.

[78] Drinóczi, 2012, 229.

a magyar állampolgársággal összefüggő kérdésekben vizsgálhatja felül és ezek sérelme miatt annulálhatja azokat.^[79]

A „*Quo vadis tulajdonjog?*” kérdésre egyelőre tehát nem adhatunk kimerítő és megnyugtató választ. Mindössze annyi állapítható meg, hogy 2012. január 1-jével a tulajdonhoz való jog védelmi szintje csökkent, és az Alkotmánybíróság jövőbeli gyakorlatán múlik, hogy képes lesz-e a tulajdonosi autonómia mértékének növelésére és a korábbi Alkotmány konstrukciójának „*in integrum restitutiójára*”.

IRODALOM

- Ács Miklós – Farkas Andrea (1999): *Európa története*. Könyvkuckó Kiadó, Budapest.
- Baksay Károly (1891): *Communismus és magántulajdon keresztény-társadalmi szempontból*. Mayer Sándor kiadása, Vác.
- Bayer József (2003): *A politikai gondolkodás története*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csizmaziaj Norbert – Sándor István (2002): A bizalmi (fiduciárius) vagyonkezelés modelljei és a Ptk. reformja. In: *Polgári Jogi Kodifikáció*, IV. évfolyam 4. szám, 10–29.
- Dános Árpád – Kovács Gábor (1925): *A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig*. Pantheon Irodalmi Intézet Részvénytársaság kiadása, Budapest.
- Diderot, Denis (1975): Egy filozófus irattárcájából kiszökött töredékek. In: Ludassy Mária (szerk.): *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Drinóczi Tímea (2004): A tulajdonhoz való jog a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny*, 2. szám, 33–61.
- Drinóczi Tímea (2012): A tulajdonhoz való jog az Alaptörvényben. In: *Jogtudományi Közöny*, 5. szám, 227–231.
- Fisher, H. A. L. (1939): *Európa története*. Első kötet. A legrégebbi időktől a wesztfáliai békekötésig. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása, Budapest.
- Földes Béla (1942): A Rerum Novarum jelentősége. In: *Szociális Szemle*, III. évfolyam, 4–6. szám, 61–64.
- Földi András – Hamza Gábor (2006): *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fromm, Erich (2010): *Utak egy egészséges társadalom felé*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Gombert, Tobias (2011): *A szociális demokrácia alapjai*. Friedrich Ebert Alapítvány, Druckerei Brandt GmbH, Bonn.
- Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (2003): *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Holló András – Balogh Zsolt (2000): *Az értelmezett alkotmány*. Magyar Hivatalos Közönykiadó, Budapest.
- Ibsen, Henrik (1898) *John Gabriel Borkman*. Vass József Könyvkereskedése, Budapest.
- Jakab András (2009): *Az Alkotmány kommentárja*. I. kötet. Századvég Kiadó, Budapest.
- Lenkovics Barnabás (2008): *Dologi jog*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- Lenkovics Barnabás (2006): *Polgári alanyi jogok – alkotmányos alapjogok*. (Alapvető

[79] Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdés.

- kérdések az alanyi és az alapjogok körül). In: Sajó András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 107–130.
- Locke, John (199): *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
 - Marton Géza (1963): *A római jog elemeinek tankönyve. Intitúciók*. Tankönyvkiadó, Budapest.
 - Marx, Karl – Engels, Friedrich (2012): *The Communist Manifesto*. A Modern Edition. Verso, London.
 - Menyhárd Attila (2007): *Dologi jog*. Osiris Kiadó, Budapest.
 - Sári János – Somody Bernadette (2008): *Alapjogok. Alkotmánytan*, II. Osiris Kiadó, Budapest.
 - Smith, Adam (1959): *A nemzetek gazdagsága*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
 - Somló Bódog (1907): *Állami beavatkozás és individualizmus*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest.
 - Sonnevend Pál – Salát Orsolya (2007): A tulajdonhoz való jog. In: *Századvég*, XII. évfolyam, 46. szám, 109–149.
 - Sólyom László (2001): *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest.
 - Szalai Ákos (2007): Karcolat az alkotmányos tulajdonvédelem gazdasági elemzéséről. In: *Századvég*, XII. évfolyam, 46. szám, 163–172.
 - Szigeti Péter – Takács Péter (2004): *A jogállamiság jogelmélete*. Napvilág Kiadó, Budapest
 - Szigeti Péter (2011): Emberi jogunk-e a tulajdonjog? In: Szigeti Péter: *Társadalomkutatás – Mi végre? Politikatudomány. Alkotmányjog. Világrendszerelmélet*. Széchenyi István Egyetem – Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 86–106.
 - Szigeti Péter (2005): *Jogtani és államtani alapvonalak*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
 - Szilágyi Péter (2011): *Jogi alaptan*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
 - Szladits Károly (1942): *A magyar magánjog. Ötödik kötet. Dologi jog*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
 - Szolnoki István (1933): *A kapitalizmus embertípusa és a jövő*. A „Századunk” kiadása, Budapest.
 - Takács Péter (2009): *Államelmélet*, I. Szent István Társulat, Budapest.
 - Téglási András (2008): A tulajdon alkotmányos védelmének kialakulása. In: *Jogtudományi Közöny*, LXIII. évfolyam, 7–8. szám, 361–374.
 - Trócsányi László (2005): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.
 - Ujlaki Tamás (2008): *A tulajdon korlátozása elméleti, történeti, jogösszehasonlító, kodifikációs és alkotmányos nézőpontból*. PhD értekezés. Szeged.
 - Világhy Miklós – Eörsi Gyula (1965): *Magyar polgári jog*, I. Tankönyvkiadó, Budapest.
 - Weber, Max (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
 - Woods, Alan (2011): Hieronymus Bosch és a haldokló feudalizmus művészete. In: *Eszmélet*, 91. szám, 67–82.